

Monika Riihelä

LEKIN PILAAJAT

"Et saa tulla meidän leikkiin!"

Lasten leikkien lomassa aikuisen korviin kantautuu iloisen naurun seasta vihaisia ja epätoivoisia ääniä ja välillä tuuppimista ja tönimistä. "No niin nyt sä taas pilasit meidän leikin." "Ei noin! Minä määrään!" "Toi on ihan tyhmästi, ei se noin voi olla." "Aina sä tota yrität." Joskus lapsi kääntyy hoitajansa puoleen apua pyydelleen: "Noi ei anna mun leikkiä." Tilanne on kiusallinen. Ei tiedä onko kyse kiusaamisongelmasta vai aikuisen huomion pyytämisestä. Kiusaavatko muut lapset avun pyytäjää vai yrittääkö tämä lapsi tehdä muut syyllisiksi aikuisen silmissä? Kuka on leikin pilaaja, motkottaja vai aikuiselle valittaja? Mitä tässä tilanteessa pitäisi ja voisi tehdä?

Isä tai äiti komentaa lapsia olemaan kiltisti toisilleen. "Mene nyt takaisin leikkimään ja sano, ettei saa riidellä." Opettaja siirtää leikkijöiden huomion muualle ja ryhtyy ohjaamaan uutta aikuisjohtoista leikkiä. Korvansa voi myös sulkea ja olla täysin välittämättä ja luottaa siihen, että kyllä lapset itse selvittävät keskinäiset erimielisyytensä.

Älä sano ettei saa tulla leikkiin!

Vivian Paley (1992) on pitkän lastentarhanopettajan uransa aikana kehittänyt työtään lasten ajatuksia kuunnellen. Hän on myös kertonut kokemuksistaan monissa kirjoissaan, joista Don't say you can't play koskettaa erityisesti tätä aluetta. Hän kertoo miten hän eräänä päivänä päätti puuttua siihen, että pienet lapset syrjivät jotakuta leikeistään. Hän sepitti pitkän mielikuvituksen sadun, jonka juoni käsitteli leikistä hylkäämisen ongelmaa. Hän kertoi satuaan lapsille kappale kappaleelta ja käytti siihen useita viikkoja. Hän teki lapsille myös selväksi, ettei heidän tarhassaan kellään ollut oikeutta hylätä toisen pyyntöä päästä leikkiin. Hän pyysi lapsia kertomaan omia satuja, sellaisia kuin halusivat. Hän kirjasi ne ja luki ne heille. Hän pyysi lapsia myös itse ratkaisemaan ongelmaansa. He saivat kertoa minkälaisissa tilanteissa syrjimistä tapahtuu ja miksi sitä tehdään. Hän on seikkaperäisesti dokumentoinut lasten ajatuksia ja tarinoita kirjassaan. Mutta hän ei jättänyt asiaa vain pienten lasten pohdittavaksi, vaan laajensi ongelman selvittämistä koulun isompien oppilaiden kanssa ja käytti samoja menetelmiä kuin pientenkin lasten kanssa. Hän tarjosi syrjimisongelman lasten itsensä ratkottavaksi. Ja tilanne lasten kesken tarhassa ja luokissa parani. Verrattuna muihin kiusaamisongelmien ratkaisutapoihin, Paleyn metodi oli oivallinen siinä, että hän otti lähtökohdaksi lapsille tärkeimmän ja herkeimmän asian, leikin, alueen, jonka lapset tuntevat parhaiten ja jonka ongelmien hoitamisesta heillä myös on suurin asiantuntemus. Ehkä tarhan ja koulun tärkeimmäksi yhdessä sovittavaksi ja kiusaamista ehkäiseväksi säännöksi kelpaisi ohje: Ei ole lupa sanoa, ettei leikkiin saa tulla!

Aikuinen leikkimaan vartijana

Vivian Paley kehottaa puuttumaan lasten leikkien ongelmiin. Elly Singer päätyy tutkimuksessaan vastakkaisiin suosituksiin (2002). Hänen analyysinsä osoittavat, miten aikuiset usein tahattomasti saattavat huonontaa lasten välisiä suhteita puuttumalla leikin kulkuun vailla riittävää tietoa. Leikin pilaaja voikin olla aikuinen, joka toimii kuin pukki kaalimaan vartijana. Puuttumalla lasten leikkiin aikuinen usein turmelee leikin juonen kehittelyn, neuvottelun, jonka avulla lapset keksivät tarpeellisia uusia sääntöjä mielikuvitusleikkiinsä.

Elly Singer, hollantilainen tutkija, on analysoinut yhdessä suomalaisen tutkijan Marita Hännikäisen kanssa pienten lasten leikeistä tehtyjä video-dokumentointeja. Kummassakin maassa on arvioitu päiväkotiympäristössä tallennettuja, aikuisten silmin havaittuja lasten keskinäisiä konflikteja. Singer päätyy toteamaan, että jo kaksi -vuotiailla lapsilla on lukuisia ei-sanallisia viestintätapoja, joiden avulla he rakentavat yhteistä leikkiään ja sopivat siitä miten leikit jatkuvat ja mitä niissä tapahtuu. Kun hollantilaisten työntekijöiden toimintaa verrattiin heidän suomalaisten kollegojensa työhön ilmeni, että Hollannissa lapset saavat useammin sovittaa omat riidalta näyttävät tilanteet keskenään. Suomessa aikuisten puuttuminen oli paljon yleisempää. Analyysin tulokset ovat dramaattisia. Neljäkymmenen tunnin videonauhoituksista pienten lasten kriisitilanteita oli vain harvakseltaan. Konfliktiksi luokiteltuja lyhyitä episodeja löytyi 222. Niiden aikana lasten kesken syntyi kriisi vain 47 tapauksessa eli kahdessakymmenessä prosentissa. Kolme neljäsosa näistä kriiseistä ei kestänyt minuuttiakaan.. Elli Singer toteaa, että pienet lapset tuntuvat olevan hyvin tietoisia niistä leikin katkeamisen vaaroista, joihin eripurin jatkuminen voi johtaa, ja he ovat hyviä käyttämään non-verbaalisia toimintatapoja riidan ratkaisemiseksi.

Lähes kaikki riidat alkoivat yksinkertaisesta vastustamisesta, kuten tönimisestä, lyömisestä, sanomalla tai huutamalla "ei" tai "älä". Mutta kun lapset käsittelivät asioitaan he käyttivät myös paljon positiivisia eleitä ja hymyilyä. Lapset puhuivat keskenään, mutta ratkaistessaan konflikteja he turvautuivat enimmäkseen ei-kielellisiin ilmauksiin.

Elli Singer kysyykin: Jos pienet lapset ovat näin kyvykkäitä ratkaisemaan keskinäisiä ongelmiaan, mikä on sitten kasvattajan rooli? Kaksi kolmasosa ongelmatilanteista lapset pystyivät hoitamaan keskenään, yhteen kolmas osaan aikuinen puuttui. Analyysi osoitti, että kasvattajat eivät suinkaan olleet taitavampia ratkaisemaan lasten riitoja kuin lapset itse. Kun lasten keskinäisen leikin eripuraan puututtiin, tilanne päättyi 20% tapauksista leikin loppumiseen ja lapset erotettiin toisistaan. Vastaavaa tapahtui vain 8% tapauksista silloin kun lapset keskenään ratkaisivat tilanteen. Tämä ero ei kuitenkaan johtunut siitä, että aikuisten puuttumiset olisivat koskeneet vakavampia tilanteita. Lisäksi tapahtui usein, että kriisi syntyi sen jälkeen kun opettaja oli puuttunut tilanteeseen. Nämä kriisit kestivät myös kauemmin. Singer toteaaakin, että olisi toivottavaa, etteivät aikuiset puuttuisi lasten keskinäisiin leikin lomassa tapahtuviin välienselvittelyihin. Tämä tendenssi puuttua lasten tekemisiin on Suomessa paljon yleisempää kuin Hollannissa, jossa vanha traditio kehottaa äitejä olemaan välittämättä lasten riidoista.

Ymmärtämisen vaikeus

Syytä aikuisten epäonnistumisiin Singer etsii logiikan käsitteistä ja toteaa, että aikuisilla syy-seurausajattelu kulkee hieman eri latuja kuin lapsilla. Leikin ja yhdessäolon logiikassa on monta tasoa. Lasten ja aikuisten argumentointitavat eroavat selkeästi toisistaan. Omassa ryhmäoppimista koskevassa tutkimuksessani (1989) 1980 –luvun puolivälissä tein useita myöhemmin vääriksi osoittautuneita tulkintoja siitä, mitä lasten kesken tapahtui. Mutta väärinymmärrykset eivät niinkään johtuneet logiikasta kuin siitä, että lasten tavat kommunikoida keskenään olivat minulle vieraita. Ennen tutkimusaineiston analysointia en tiennyt, että lapset niin nopeasti ja pienin elein ymmärtävät toisiaan, että he osaavat keskittyä kahteen asiaan saman aikaisesti, että he opiskellessaan yhdessä vuorin pohtivat vakavasti vuoroin ideoivat leikkisästi käsiteltäviä asioita. Minun huomioni oli liian paljon kiinni omissa ennako-oletuksissani. Lasten tavat toimia tulivat näkyviin kun olin purkamassa neljän seitsemänvuotiaan lapsen ryhmäkeskustelua heidän ratkaistessaan yhteistä tehtävää, joka koski vanhoja ajanmittareita, eri kokoisia tiimalaseja, heilureita ja aurinkokelloa. Kenttätöön jälkeen selasin videonauhaa edestakaisin ja selvitin vähitellen kuka sanoi mitäkin ja kenelle. Tässä eräs esimerkki. Kahden tytön ja kahden pojan opiskelutilanteessa, jota itse seurasin, näytti aivan ilmeiseltä että toinen pojista oli pudonnut kärryiltä eikä osallistunut muiden lasten

keskusteluun. Vielä seitsemän videonauhan katsomiskerran jälkeen tämä tilanne näytti silmissäni samankaltaiselta, kuin lasten toimiessa itse tilanteessa. Mutta sitten jokin pieni ele pojan käyttäytymisessä herätti minussa epäilyjä. Mitähän tuo ele tarkoitti ja kenelle se oli osoitettu? Kelasin nauhalta näkyviin tätä lyhyttä hetkeä parisenkymmentä kertaa ja rekisteröin uusia pienen pieniä eleitä, ilmeitä ja sanojen osasia. Hiljalleen kuvio selvisi. Kävi ilmi, ettei poika jäänytkaan sivuun. Hän ei vaan sillä hetkellä tehnyt juuri sitä, mitä aikuisen antama tehtävä olisi edellyttänyt. Hän reagoi toiseen, vaikeammin havaittavissa olevaan lasten keskinäiseen yhteistyökuvioon. Osa lasten toiminnasta ja heidän vuorovaikutuksestaan liittyi selkeästi itse tehtävän ratkaisuun. Ne minä myöskin helpommin havaitsin. Mutta siinä lomassa lapset kehittivät lyhyitä leikkisiä tilanteita esineiden kanssa, joita heillä oli edessään. Tehtävää ratkaistessaan lapset leikkivät ja hauskuuttivat toisiaan. Eri kokoiset tiimalasit lapset saattoivat asettaa päällekkäin aloittaen suurimmasta. "Tässä on kerrostalon kaikki vessat", sanoi yksi lapsista. Nopeita kun ovat he tekivät vielä muutakin. Vierekkäin istuvat pojat kiinnittivät mini-elein toistensa huomion pieneen yksityiskohtaan tiimalaseista valuvien hiekansirujen värien vaihteluihin. Toisen pojan huomio minun antamaan tehtävään ei tästä oheisvuorovaikutuksesta herpaantunut. Mutta toinen pojista keskittyikin pohtimaan ja vertailemaan tiimalaseissa putoilevien hiekansirujen erilaisuutta. Näihin tiimalaseissa oleviin eroihin en ollut aikaisemmin kiinnittänyt huomiota.

Lapset rakantavat yhteistyötä keskenään hyvin nopeasti. Opin sen, että aikuisen tehdessä arvioita lapsiryhmästä, hän lähes poikkeuksetta tekee lukuisia harhaanjohtavia johtopäätöksiä lasten keskinäisestä toiminnasta.

Leikki tarvitsee näkijänsä

Erot Paleyn ja Singerin suositusten välillä eivät ehkä olekaan niin suuret, kuin miltä ensilukemalta vaikuttaa. Paley keskittyi siihen mitä leikin alkaessa tapahtui ja Singer siihen, mitä leikin aikana on menossa. On myös oletettavaa, etteivät Singerin aineiston opettajat käyttäneet samankaltaisia perusteellisesti mietittyjä, lasten tarinoihin ja satuihin liittyviä kuuntelemisen tapoja, joita Paley taitavasti sovelsi kehittäessään lapsiryhmänsä ilmapiiriä.

Tilanteet vaihtelevat ja puuttuminen ongelmiin niiden mukana. Jos lapset tuntevat ennestään toisensa hyvin leikin ongelmat ovat toisenlaiset kuin jos joukossa on toisilleen vieraita lapsia. Lasten käytettävissä oleva aika ja leikille tarpeellinen rauhallinen paikka vaikuttavat myös siihen, syntyykö leikissä enemmän ongelmia. Mutta miksi leikki olisi ongelmatonta? Monien näkemysten yhteensovittamisessa on luonnollisia ristiriitoja, joita työstämällä ja ratkaisemalla luodaan leikille suunta. Leikin kulkuun ja sen aikana käytyihin keskusteluihin vaikuttaa myös se käyttävätkö lapset ennalta sovittuja sääntöjä, kuten Kirkkiksessä tai Hipassa, vai rakentavatko he itse leikin säännöt juonen etenemisen myötä yhdistäen mielikuvitustaan ja kokemuksiaan.

Leikkijöiden ryhmääntyessä ja hakeutuessa toistensa kokemusten tuntumaan, he usein aloittavat tutustumisen tekemällä jotakin mitä kaikki osaavat. He saattavat tömistellä jalkojaan etsien yhteistä rytmiä. He juoksevat ympyrää tai vaikkapa näyttävät toisilleen temppuja. Isommat lapset keskustelevalt ajankohtaisesta televisio-ohjelmasta ja vaihtavat mielipiteitä. He tarkkailevat tiiviisti toisiaan ja etsivät vuorottelun aloitteiden ja vastausten yhteistä säveltä. Kaikki tämä on välttämätöntä ennen kuin yhteinen leikki voi alkaa. Pitää tuntea ja tunnistaa. Kun tähän leikin alkuvaiheen tunnustelutilanteeseen joutuu lapsi, jolla on niukasti kokemusta toisten lasten tavasta kommunikoida syntyy hankala epäsuhta. Jos lapsi on paljon ollut aikuisten seurassa, leikkinyt aikuisten puheliaalla tavalla on lapsenomaisten nopeiden minieleiden käyttö jäänyt vähäiseksi. Lasten ja aikuisten kontaktinottotavat eroavat toisistaan. Lapset ilmeisesti kommunikoivat enemmän ilmeitä ja eleitä käyttäen kuin aikuiset. Näitä lapsille ominaisia yhdessäolon taitoja lapset

oppivat toinen toisiltaan. Aikuisen kanssa he oppivat luottamaan enemmän sanoihin kuin ilmeisiin. Varttuessaan ihminen suosii yhä pidempiä lauseita tullakseen ymmärretyksi ja hyväksytyksi, usein eleiden kustannuksella. Kieli on eleisiin nähden hitaampi kommunikoinnin väline. Lapset tarvitsevat nopeutta luodessaan yhteisiä sääntöjä mielikuvitusleikissä, jottei itse leikin juoni katkeaisi liian pitkäksi aikaa.

Tuolitutkimus – tuolileikki

Monet leikkijöiden väliset ongelmat syntyvät tutustumisvaiheessa, kun kaikki ryhmän lapset ovat toisilleen tuntemattomia, tai kun lapsi tulee uutena jo yhteen hitsattuun ryhmään. Tässä ryhmäntymisprosessissa aikuisen aktiivisuus on keskeinen. Yksinkertaisen tuolileikin avulla voi alussa selvittää itselleen, miten lapset ovat tottuneet leikkimään: yhdessä, vain parin kanssa, arasti ja sivusta seuraten, toisista piittaamatta tai omassa maailmassaan. Tätä on kokeiltu neljä – kuusivuotiaiden parissa, mutta sovellettuna vastaavaa voi käyttää vanhempien ja nuorempien lasten kanssa. Kerralla tarkkailtavaan lapsiryhmään ei kannata ottaa enemmän kuin 6 – 7. Yli kahdeksan on jo niin paljon, että lapset luonnostaan jakaantuvat kahteen eri ryhmään leikkimään.

Rauhoitettuun huoneeseen asetetaan erilaisia tuoleja. Ryhmä lapsia pyydetään huoneeseen ja kehoitetaan heitä leikkimään tuoleilla ja tutkimaan mitä kaikkea tuoleilla voi tehdä. Muuta ei aikuisten sitten kannatakaan tehdä, kuin hiljaa seurata tilannetta. Kuusivuotiaat lapset ovat käyttäneet korkeintaan kaksikymmentä minuuttia tuolien tutkimiseen ja yhteisen leikin kehittämiseen siinä aikuisten silmien alla. Jos haluaa terästä omaa havainnointikykyä kannattaa tuolileikit videoita ja analysoida nauhoja jälkeinpäin. Tämä aikuisjohtoinen leikki tutustuttaa myös lapset keskenään ja antaa tietoja myös aikuisille. On osoittautunut, että jokainen ryhmä kehittää omanlaisensa juonen tuoleista ja siitä syntyy samalla yhteinen kokemus lapsiryhmälle.

Toinen tapa tutustuttaa lapset keskenään on saduttamismenetelmän käyttäminen (Karlsson 2003). Suurin osa lapsista kertoo spontaanisti ja mielellään omia satuja. Aremmat kuuntelevat ja rohkaistuvat ajan kanssa. Koska itse menetelmä ei anna mahdollisuutta arviointiin, pääsee kertoja vapaasti esittämään sen minkä hän osaa. Itse keksitty tarina esittelee kertojan kielikuvien välityksellä vivahteikkaammin ja leikkisämmin kuin arkinen 'kuka minä olen' –esittely. Näin lapsen kekseliäisyys tulee myös muitten lasten tietoon. Ryhmäsatujen sepittäminen antaa lapsille mahdollisuuden käyttää leikkitilanteista tuttuja yhdessäolon välineitä, kuten neuvottelu ja tarinan etenemisestä sopiminen sekä mielikuvituksen lentoon innostaminen. Lasten jakaminen pienryhmiin, ryhmäsatujen kirjaaminen ja lukeminen helpottaa myös lapsia löytämään toisensa ja toistensa huumorin. Jopa yksivuotiaiden lasten toimintatarmo ja innostuneisuus uusiin asioihin lisääntyy, ja he saavat mahdollisuuden ystäväysty, kun päiväkodin hoitajat antavat heidän toimia pienryhmänä.

Lähteet

Karlsson, L. 2003. Sadutus. Avain osallistavaan toimintakulttuuriin. Juva: PS-Kustannus.

Paley, V. 1992. You Can't Say You Can't Play. Cambridge, Mass: Harvard University Press.

Riihelä, M. 1989. Lasten ryhmäoppiminen ja aikakäsitys koulupsykologityön kohteena. Licensiaattitutkimus. Helsinki: Kouluhallituksen juokaisuja.

Singer, E. 2002. The logic of young children's (nonverbal) behavior. In European Early Childhood Education Research Journal. Vol. 10. No. 1 2002 s. 55-65